

УДК: 376-056.2/3-053.5(04):069.5:[069:37](477-25)"1860/1923"

РОЗВИТОК СПЕЦІАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ДЖЕРЕЛАХ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕМАТИКИ 1860-1923 РР.
(ФОНДИ ПЕДАГОГІЧНОГО МУЗЕЮ УКРАЇНИ)

Шевченко В.М.

кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Вирішення теоретичних і практичних проблем розбудови системи національної освіти – її пріоритетної мети, структури, змісту, наукових та організаційних засад – зумовлює потребу у продукуванні нових ідей. Звернення до історії розвитку вітчизняної та зарубіжної системи спеціальної освіти дає змогу творчо використати позитивні надбання попередників, запобігти помилкам і некритичному застосуванню вітчизняного та іноземного досвіду, прогнозувати наслідки тих чи інших управлінських рішень і напрямів розвитку спеціальної освіти.

До вивчення історії розвитку вітчизняної та зарубіжної системи спеціальної освіти, а також були причетними до цієї справи, була привернута увага багатьох педагогів, психологів, лікарів та вчених, серед них: М.В. Богданов-Березовський, Є.С. Боришпольський, А.В. Владімірський, М.М. Лаговський, Є.В. Членов, Е.Андрес, З. Лерх, П. Ломброзо, М. Міллер, Ч. Морлей, Н. Тітчер та інші.

Джерелами нашого дослідження з цієї тематики є рукописи, стародруки та рідкісні видання 1477–1923 рр., які зберігаються в фондах Педагогічного музею України та становлять національне надбання. Нами було проаналізовано журнали педагогічної та історико-культурної тематики в часових межах від 1860 до 1923 року з метою виявлення матеріалів про навчання та виховання дітей з особливими потребами («Вестник воспитания», «Журнал Министерства народного просвещения», «Народное образование», «Образование», «Путь просвещения», «Русская школа», «Педагогический сборник», «Педагогический листок (для родителей и воспитателей)»).

Встановлено, що в цей період головна увага у педагогічній періодиці надавалася питанням навчання та виховання (використовуються терміни того часу) глухонімих, сліпих, сліпоглухонімих та ненормальних (ідіотів, слабоумних, розумово відсталих), подолання заїкання, а також психологічним особливостям таких дітей. Ці питання розглядалися та були актуальними як в Російській імперії та початку становлення Радянської влади, так і за кордоном.

Аналіз літературних джерел свідчить, що найбільшій увазі в той часовий період надавалося питанням виховання дітей з інтелектуальними порушеннями. В даній статті ми розглянемо саме цю категорію. Тогочасна термінологія на їх позначення, яку і ми будемо використовувати в статті, у нас та за кордоном дещо різнилася: наші фахівці використовували терміни «ненормальні», «відсталі», «ідіоти». За кордоном, в залежності від країни, для позначення цих дітей використовували наступні терміни: «розумово відсталі», «ненормальні», «ідіоти», «слабоумні», «малоздібні», «невстигаючі». Така термінологія свідчить про глибше розуміння закордонними фахівцями характеру порушень та ширшу їх класифікацію.

На кінець XIX століття в Російській імперії вже звернули увагу на психологію дітей з порушеннями інтелекту. Про це свідчить матеріал, опублікований в журналі «Вестник воспитания» за 1893 рік. У вступі описуються загальні риси ідіота з психологічної точки зору. Зазначається, що про застосування будь-яких наукових прийомів мови бути не може, оскільки їх анатомія ще дуже недосконала.

Загалом матеріал складається з 5 розділів: I - дається загальна характеристика ідіотів та поділ їх на три типи: мікроцефали, гідроцефали і кретини. До кожного з типів є коротка характеристика. II - дається класифікація ідіотів за даними різних вчених. III - описується, за якими ознаками на ранніх стадіях після народження дитини можна виявити ідіотизм. IV - присвячений увазі – мимовільній та штучній, яка виникає під дією волі. Автор зазначає, що за Рібот (Ribot) «добровільна увага є феноменом соціологічним, який є пристосуванням до умов вищого соціального життя, це є дисципліна та звичка. Ідіоти безпечні з соціальної точки зору, тоді як слабоумні, які ухиляються від праці, подібні до бродяг, рецидивістів і їх потрібно захищати до елементів антисоціальних». V - автор описує розвиток мови у ідіотів від народження до 1,5 року та дає порівняння із розвитком мови у дітей з нормальним інтелектуальним розвитком аналогічного віку [7, с. 70-99].

Про виховання і навчання дітей ідіотів, тупоумних та відсталих за Сегеном йде мова в журналі «Русская школа» за 1897 рік. У ньому дається тлумачення поняття «ненормальні діти» та хто розуміється під ними (це діти з недостатньо розвинутим інтелектом, морально зіпсовані, нервові, епілептики та справжні ідіоти) і характеризує кожну з цих категорій. Також описується виховання та навчання дітей-ідіотів за методикою Сегена [14, с. 98-105].

Доктор А. Щеглов в статті «Допоміжні школи для відсталих та малозабезпечених дітей на Заході» розкриває ряд питань: який контингент дітей розуміється під терміном «відсталі», «малоздібні» або «слабоумні»;

чому вони потребують особливої школи та якого типу вона повинна бути; в якій мірі назріло питання і наскільки воно своєчасне щодо влаштування спеціальних шкіл для таких дітей. Автор характеризує стан, в якому знаходилося на той час це питання на Заході та детально описує існуючі заклади [21, с. 54-93].

В журналі «Образование» у 1902 році була надрукована стаття «Нечто о «малых сих»» про дітей слабоумних та ідіотів, аналізується в чому причина їхніх проблем та як виховувати таких дітей. Також подається диференціація ненормальних дітей (поділ на кілька типів) та описується закордонний і російський досвід їх виховання [12, с. 124-128].

Професор І. Скворцов у статті «До питання про виховання ідіотів та слабоумних» характеризує книгу В. Сегена «Виховання, гігієна та моральне лікування розумово відсталих дітей» (1846) та аналізує, що з неї можна взяти корисного для виховання таких дітей в Росії [16, с. 103-109]. У матеріалі «Про виховання та моральність ненормальних дітей», який складається із 7 розділів та описує окрему тему він зазначає, що «із всіх питань життя питання про виховання та моральність, є без сумніву, самими важливими та суттєвими. В останній час все більше висувається наперед одне спеціальне питання, яке стосується цієї області. Це питання про виховання ненормальних в тому чи іншому відношенні дітей, які особливо легко та сильно вибиваються зі встановлених рамок, що забезпечують життя, власність і взагалі благоустрій життя своє та сторонніх». В розділах професор І. Скворцов досить широко розкриває сутність цих питань [17, с. 80-95].

Педагоги та вчені не лише теоретично описували роботу з дітьми, які мають інтелектуальні порушення та досліджували їх, але й робили практичні кроки в цьому напрямку. Про це свідчить замітка під назвою «Школа для невстигаючих». У ній, зокрема, зазначено, що «питання про відкриття школи для невстигаючих вихованців міських початкових шкіл Петербурга наближається до кінця. Цими днями із-за кордону повернулася одна з міських вчительок, яка знайомилася із організацією подібних шкіл за кордоном. Можливо, школа буде відкрита ще в цьому році, оскільки її проект та штат вже розроблені» [19, с. 91].

«Журнал Министерства народного образования» у 1907 році надрукував матеріал «Нові методи наукової діагностики стану розумових здібностей у ненормальних». В ньому подається опис виховання ненормальних дітей в різних країнах Європи, наводяться різні класифікації розумових здібностей, описуються методи дослідження рівня розумових здібностей дітей: медичний, педагогічний та психологічний [13, с. 1-31].

1911 року вийшла з друку книга А. Біне та Т. Симона «Ненормальні діти. Керівництво щодо прийому ненормальних дітей у спеціальні класи». Характеризуючи цю роботу Н. Румянцев наголошує на необхідності організації спеціальних допоміжних класів та шкіл для розумово відсталих дітей в Росії. Однак, при організації такої школи виникають наступні питання: кого вважати відсталими або дефективними, як їх вибрати та класифікувати, як пристосувати до них школу, кому доручити завідувати та викладати в таких школах, якими прийомами користуватися для виправлення різних дефектів дітей і як взагалі організувати для них школу. У кінці автор подає інформацію про те, як ці питання були вирішені у Франції [1, с. 164-168].

У матеріалі, вміщеному в журналі «Русская школа» за 1913 рік ми маємо змогу дізнатися про допоміжну школу для дітей зі зниженою успішністю та курси для підготовки вчителів для навчання відсталих дітей. В короткому описі надається характеристика дітей, їх здатність до навчання та виховання. Зазначається, що «навчання таких дітей в нормальній школі є помилкою, від якої страждають одночасно і хворі діти, і здорові, і вчителі». У матеріалі також характеризується допоміжна школа в Петербурзі, яка входить до числа навчальних закладів Психоневрологічного інституту. Зазначається про курси з вивчення природи дитячої ненормальності, а також з підготовки осіб, які бажають присвятити себе навчанню та догляду за нервовими і відсталими дітьми [4, с. 90-91].

У 1913 році в журналі «Русская школа» був надрукований ґрунтовний матеріал «Із хроніки народної освіти на Заході. Заклади для ненормальних дітей. Школи для розумово відсталих дітей». В матеріалі зазначається, що «ненормальні діти вже давно звертають на себе увагу суспільства і спеціальні заклади для нещасних обездолених існували давно. Але поняття «ненормальні діти» мало раніше більш вузький зміст... В цю категорію потрапляли лише сліпі, глухонімі або психічно ненормальні суб'єкти». Проте таке піклування було виключно піклуванням. З того часу як держава взяла в свої руки народну освіту і зробила її обов'язковою, змінився погляд і на ненормальних дітей. Оскільки освіта вже була справою держави, вона повинна була турбуватися про те, щоб підготувати із таких дітей потрібних людей, корисних громадян, які мають справжню «соціальну цінність». З цього погляду, ненормальні діти – сліпі, глухонімі, ідіоти, слабоумні і т.п. – повинні бути навчені і виховані так, щоб не бути тягарем суспільству і державі, а принести ту долю користі, виконати ту частину суспільної (громадської) роботи, на яку вони можуть бути здатні за належного правильного розвитку їх здібностей.

В матеріалі також характеризується законодавство та система навчання ненормальних дітей в Англії, Німеччині, Бельгії, Швейцарії, Франції та США. Зазначається, що «такі діти зовсім не безнадійні, але для них

потрібні інші прийоми навчання, постановка справи, розподіл часу. Вони даремно втрачають дорогоцінний час, не встигаючи слідкувати за товаришами» [6, с. 51-56].

У вихованні та навчанні дітей з інтелектуальними порушеннями різні країни мали своє бачення та підходи, але спільним у них було бажання надати допомогу таким дітям.

Великого значення питанню виховання та навчання дітей з інтелектуальними порушеннями надавалося в Німеччині. Про це свідчать проаналізовані матеріали, які були надруковані в різний час. У ґрунтовному теоретико-практичному матеріалі, який складається з 4 розділів, доктора В.А. Будзько «Розумово відсталі та догляд за ними в перші роки життя» наводяться статистичні дані на 1 січня 1885 року, зібрані в Саксонії. Автор характеризує ідіотизм, описує нормальний розвиток душі у дитини, а потім робить деякі вказівки як підняти душевну енергію дитини-ідіота та зробити його хоча б корисним членом сім'ї та суспільства [2, с. 67-81].

В об'ємному матеріалі Н. Кошкіної «Слабоумні діти» детально викладається зміст декількох розділів роботи Арно Фучса (Arno Fuchsa) про навчання та виховання слабоумних дітей в Німеччині, яка побачила світ 1899 року. Як зазначено, ця книга призначена для викладачів та освічених батьків.

У книзі зазначається, що біля 100 років тому звернули увагу на ідіотів і почали для них влаштовувати притулки, у яких за відповідного догляду такі діти могли б проводити більш радісне та розумне існування. Згодом було помічено, що деякі діти не можуть бути названі ідіотами і навіть в певних напрямках успішно розвиваються, але все ж не дотягують до норми. Тому в 50-х роках XIX ст. почали звертати увагу і на цих дітей, яких назвали «слабоумними». У різних містах Німеччини для них відкривають заклади. Педагоги та окремі гуртки освічених людей зацікавлені новою галуззю педагогічної діяльності. Факти доводять, що «розумним вихованням можна досягти чудових результатів, можна дати слабоумним дітям такий розумовий і моральний розвиток, який зробить їх корисними членами суспільства. Але все ж ще залишається досить багато запитань, які потребують пояснень та відповідей. Це й не дивно, оскільки до цього часу не визначена межа між ідіотами та слабоумними».

Матеріал цієї книги поділяється на 5 розділів:

1. Аналіз слабоумних натур. В цьому розділі подані характеристики дітей, складені на основі тривалих спостережень під час навчально-виховного процесу. Спостереження відбувалися без відома дітей.

2. Особистість вихователя. Описано, яким має бути вихователь та якими позитивними рисами володіти.

3. Навчання. У цьому розділі зазначається, що навчання слабоумних, нарівні з іншими виховними засобами, сприяють досягненню головної мети: виховання духу та характеру. Своєрідна природа слабоумних вимагає особливих методів. Оскільки викладання кожного предмета повинно відповідати індивідуальним властивостям дитини, то кожен предмет повинен відповідати особливому методу.

4. Зовнішня і внутрішня дисципліна. Завдання виховання полягає в тому, щоб привчити дитину до виконання певних правил. Вона повинна розуміти, що ці вимоги неодмінно потрібно виконувати для того, щоб стати вихованою людиною. Це, за Гербартом, зовнішня дисципліна. Але мало привчити дитину слухатися наказів, їй потрібно дати можливість мислити, надати свободу дій. Це, за Гербартом, внутрішня дисципліна. Далі описується, як виховувати у слабоумних дітей ці види дисциплін.

5. Фізичне виховання. Автор зазначає, що недолік енергії є головною причиною того, що духовний і розумовий розвиток слабоумних просувається повільно. Цим чітко визначається мета їх фізичного виховання: намагатися понизити чутливість та підвищити особисту енергію. Коли ця мета буде досягнута, дитина краще може володіти собою, вона не лише буде почувати себе в гарному настрої, але й буде щаслива від того, що здорова тілом і духом та може правильно мислити і легше зосереджуватися.

В підсумку зазначається, що ідеальне завдання спасіння слабоумних може здійснюватися лише за допомогою організованого виховання. Це справа держави, а також приватної благодійності. Для таких дітей необхідні школи-екстернати та лікарні. Для закріплення їх фізичних сил та підняття енергії їм потрібне періодичне перебування на морському узбережжі, подаль від галасливих міст та місць [8, с. 172-202].

У журналі «Русская школа» за 1909 рік надрукована стаття про допоміжну школу для відсталих дітей в Білефельді (Німеччина). У ній характеризується школа, кількість учнів та класів, система викладання різних предметів за класами та педагогічні прийоми [3, с. 104-121].

Доктор А. Щеглов у статті «Допоміжні школи для малообдарованих та невстигаючих дітей в Німеччині» наводить резолюцію IV з'їзду асоціації німецьких допоміжних шкіл (1903), характеристики, за якими можна виявити таких дітей, умови їх прийому до допоміжної школи, складання характеристик на учнів та їх значення, детальний опис німецьких допоміжних шкіл, мета та завдання допоміжної школи, організація подальшого навчання для учнів допоміжних шкіл, військова повинність колишніх вихованців допоміжних шкіл, їх відповідальність перед законом та міра впливу на них, яка складається з 9 пунктів, підготовка вчителя для допоміжної школи, статистичні дані про загальну кількість шкіл, учнів у них, кількість дівчат та хлопчиків, перелік періодичної преси, присвяченої питанням виховання ненормальної дитини. Варто зазначити, що на той час в Німеччині вже нараховувалося 15 журналів з цієї проблематики [20, с. 30-47].

Стаття Зеглера Р. (Rarl Ziegler) «Соціальне та педагогічне значення закладів для ідіотів» характеризує спеціальні заклади Німеччини та не приховує тіньових сторін виховання в подібних закритих закладах, а також зупиняється на лікувальному значенні, яке відбувається в таких закладах [5, с. 80-83].

Доктор Гілленберг з Німеччини досліджував слабоумних дітей, які навчалися в допоміжній школі на предмет того, що слугувало причиною цієї недуги в кожному окремому випадку. Н. Тітчер у статті «Про причини слабумства у дітей» наводить результати його досліджень [18, с. 323-325].

Окрім Німеччини турботою про «ненормальних» дітей були проникнуті і в інших країнах Європи. Так, 1909 року журнал «Русская школа» опублікував матеріал про виховання та навчання ненормальних дітей в Бельгії. У ньому зазначаються статистичні дані, категорії дітей, розвиток мережі закладів для них, робота громадськості та влади для їх виховання і навчання, а також специфіка навчання та виховання [3, с. 104-121].

Чарльз Морлей у матеріалі «Школа для розумово відсталих дітей в Лондоні» описує становище розумово відсталих дітей в Лондоні, робить перші спроби їх класифікувати та описує як навчати знанням і праці у спеціальних школах [10, с. 181-192]. У цьому ж виданні коротко охарактеризовані праці про навчання і виховання розумово відсталих дітей, організацію для них шкіл у Західній Європі та про їх результати: Б. Меннель «Школи для розумово відсталих дітей» (1911); А. Біне та Т. Сімона «Ненормальні діти. Керівництво при прийомі ненормальних дітей в спеціальні класи» (1911); Жана Філіпа та Поля Бонкура «Виховання ненормальних дітей. Основи виховання фізичного, розумового та морального» (1911) [11, с. 43-52].

У статті Паоло Ломброзо «Досвід виховання ненормальних дітей» описується виховання ненормальних дітей в спеціальному закладі в Імолі (Італія) за допомогою нового методу: поставити цих дітей в такі ж умови, в яких проживають нормальні люди в селі та надати їм повну свободу, але з певною відповідальністю за свої дії. В такому випадку, на думку автора, можна буде виправити їх і зробити з них корисних членів суспільства [9, с. 176-185].

Отже, можемо зробити висновок, що в зазначений часовий період питання виховання та навчання дітей з особливими потребами постійно піднімалися, розглядалися та обговорювалися в педагогічних колах як в Російській імперії, так і за кордоном, та були тотожними. В період становлення Радянської влади вони також були досить актуальними. Подальшого дослідження потребують питання навчання та виховання дітей з порушеннями слуху та зору.

Література

1. **Бине А., Симон Т.** Ненормальные дети. Руководство про прием ненормальных детей в специальные классы / Русская школа. - С-Пб.: Тип. М.А. Александрова, 1911. - № 7. - с. 164-168.
2. **Будзько В.А.** Умственно отсталые и уход за ними в первые годы жизни / Вестник воспитания. - М.: Тип. М.Г. Волчанинова, 1890. - № 6. - с. 67-81.
3. **Воспитание** ненормальных детей за границей / Русская школа. - С-Пб.: Тип. М.А. Александрова, 1909. - № 4. - с. 104-121.
4. **Вспомогательная** школа для детей с пониженной успешностью и курсы для подготовки к обучению отсталых детей / Русская школа. - С-Пб.: Тип. М.А. Александрова, 1913. - № 9. - с. 90-91.
5. **Заглер Р.** Социальное и педагогическое значение учреждений для идиотов / Вестник воспитания. - М.: Типо-литография товарищества И.Н. Кушнерев и К, 1911. - № 7. - с. 80-83.
6. **Из хроники** народного образования на Западе. Учреждения для ненормальных детей. Школы для умственно отсталых детей / Русская школа. - С-Пб.: Тип. М.А. Александрова, 1913. - № 10. - с. 51-56.
7. **К вопросу** о психологии идиота / Вестник воспитания. - М.: Типо-литография В.Ф. Рихтера, 1893. - № 5. - с. 70-99.
8. **Кошкина Н.** Слабоумные дети / Вестник воспитания. - М.: Типо-литография Товарищества И.Н. Кушнерев и К, 1901. - № 8, с. 172-202.
9. **Ломброзо П.** Опыт воспитания ненормальных детей / Вестник воспитания. - М.: Типо-литография Товарищества И.Н. Кушнерев и К, 1912. - № 3. - с. 176-185.
10. **Морлей Ч.** Школа для умственно отсталых детей в Лондоне / Вестник воспитания. - М.: Типо-литография товарищества И.Н. Кушнерев и К, 1911. - № 4. - с. 181-192.
11. **Морлей Ч.** Школа для умственно отсталых детей в Лондоне / Вестник воспитания. - М.: Типо-литография товарищества И.Н. Кушнерев и К, 1911. - № 6. - с. 43-52.
12. **Нечто** о «малых сих» / Образование. - С-Пб.: Типо-литография Б.М. Вольфа, 1902. - № 12. - с. 124-128.
13. **Новые** методы научной диагностики состояния умственных способностей у ненормальных / Журнал Министерства народного просвещения. - С-Пб.: Сенатская типография, 1907. - № 3. - Ч. VIII. - с. 1-31.
14. **О воспитании** и обучении детей идиотов, тупоумных и отсталых по Сегену / Русская школа. - С-Пб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1897. - № 4. - с. 98-107.
15. **Приют** для слабоумных слепых / Педагогический листок (для родителей и воспитателей). - С-Пб.: Изд. Е.Н. Тихомирова, 1916. - с. 46-50.
16. **Скворцов И.** К вопросу о воспитании идиотов и слабоумных / Русская школа. - С-Пб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1903. - № 12. - с. 103-109.
17. **Скворцов И.** О воспитании и нравственности (По поводу вопроса о воспитании и обучении «ненормальных» детей) / Русская школа. - С-Пб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1903. - № 2. - с. 80-95.
18. **Титчер Н.** О причинах слабоумия у детей / Народное образование. - С-Пб.: Изд. Комиссии училищного совета при святом Синоде, 1913. - № 10. - Т. II. - Кн. 10. - с. 323-325.
19. **Школа** для неуспевающих / Русская школа. - С-Пб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1903. - № 12. - с. 91.
20. **Щеглов А.** Вспомогательные школы для малоодаренных и неуспевающих детей в Германии / Русская школа. - С-Пб.: Тип. М.А. Александрова, 1911. № 5. - с. 30-47.
21. **Щеглов А.** Вспомогательные школы для отсталых и малообеспеченных детей на Западе / Русская школа. - С-Пб.: Тип. И.Н. Скороходова, 1900. - № 3. - с. 54-93.

References

1. **By`ne A., Sy`mon T.** Nenormal`nyye dety`. Rukovodstvo pro pry`em nenormal`nykh detej v specy`al`nyye klassy / Russkaya

shkola. - S-Pb.: Ty'p. M.A. Aleksandrova, 1911. - # 7. - s. 164-168. 2. **Budz'ko V.A.** Umstvenno otstalnye y' uxod za ny'my' v pervye gody zhy'zny' / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'p. M.G. Volchany'nova, 1890. - # 6. - s. 67-81. 3. **Vosp'y'tany'e** nenormal'ny'x detej za grany'cej / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. M.A. Aleksandrova, 1909. - # 4. - s. 104-121. 4. **Vspomogatel'naya** shkola dlya detej s pony'zhennoj uspešnost'yu y' kursy dlya podgotovky' k obuchen'y'yu otstal'ny'x detej / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. M.A. Aleksandrova, 1913. - # 9. - s. 90-91. 5. **Zagler R.** Socy'al'noe y' pedagogy'cheskoe znachen'y'e uchrezhden'y'j dlya y'dy'otov / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'po-ly'tografy'ya tovary'shhestva Y'.N. Kushnerev y' K, 1911. - # 7. - s. 80-83. 6. **Y'z xrony'ky'** narodnogo obrazovany'ya na Zapade. Uchrezhden'y'ya dlya nenormal'ny'x detej. Shkoly dlya umstvenno otstal'ny'x detej / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. M.A. Aleksandrova, 1913. - # 10. - s. 51-56. 7. **K voprosu** o psy'xology'y' y'dy'ota / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'po-ly'tografy'ya V.F. Ry'xtera, 1893. - # 5. - s. 70-99. 8. **Koshky'na N.** Slaboumnye dety' / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'po-ly'tografy'ya tovary'shhestva Y'.N. Kushnerev y' K, 1901. - # 8, s. 172-202. 9. **Lombrozo P.** Opyt vosp'y'tany'ya nenormal'ny'x detej / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'po-ly'tografy'ya tovary'shhestva Y'.N. Kushnerev y' K, 1912. - # 3. - s. 176-185. 10. **Morlej Ch.** Shkola dlya umstvenno otstal'ny'x detej v Londone / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'po-ly'tografy'ya tovary'shhestva Y'.N. Kushnerev y' K, 1911. - # 4. - s. 181-192. 11. **Morlej Ch.** Shkola dlya umstvenno otstal'ny'x detej v Londone / Vestny'k vosp'y'tany'ya. - M.: Ty'po-ly'tografy'ya tovary'shhestva Y'.N. Kushnerev y' K, 1911. - # 6. - s. 43-52. 12. **Nechto** o «mal'ny'x sy'x» / Obrazovany'e. - S-Pb.: Ty'po-ly'tografy'ya B.M. Vol'fa, 1902. - # 12. - s. 124-128. 13. **Новые** metody nauchnoj dy'agnosty'ky' sostoyany'ya umstvenny'x sposobnostej u nenormal'ny'x / Zhurnal My'ny'sterstva narodnogo prosveshhen'y'ya. - S-Pb.: Senatskaya ty'pografy'ya, 1907. - # 3. - Ch. VIII. - s. 1-31. 14. **O vosp'y'tany'y'** y' obuchen'y' detej y'dy'otov, tupoumny'x y' otstal'ny'x po Segenu / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. Y'.N. Skorokhodova, 1897. - # 4. - s. 98-107. 15. **Pry'yut** dlya slaboumny'x slepy'x / Pedagogy'chesky'j ly'stok (dlya rody'telej y' vosp'y'tatelej). - S-Pb.: Y'zd. E.N. Ty'xomy'rova, 1916. - s. 46-50. 16. **Skvorczov Y'.** K voprosu o vosp'y'tany'y' y'dy'otov y' slaboumny'x / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. Y'.N. Skorokhodova, 1903. - # 12. - s. 103-109. 17. **Skvorczov Y'.** O vosp'y'tany'y' y' npravstvennosty' (Po povodu voprosa o vosp'y'tany'y' y' obuchen'y' «nenormal'ny'x» detej) / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. Y'.N. Skorokhodova, 1903. - # 2. - s. 80-95. 18. **Ty'tcher N.** O pry'chy'nax slaboumy'ya u detej / Narodnoe obrazovany'e. - S-Pb.: Y'zd. Komy'sy'y' uchy'ly'shnogo soveta pry' svyatom Sy'node, 1913. - # 10. - T. II. - Kn. 10. - s. 323-325. 19. **Shkola** dlya neuspevayushhy'x / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. Y'.N. Skorokhodova, 1903. - # 12. - s. 91. 20. **Shhegl'ov A.** Vspomogatel'nye shkoly dlya maloodar'ny'x y' neuspevayushhy'x detej v German'y' / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. M.A. Aleksandrova, 1911. # 5. - s. 30-47. 21. **Shhegl'ov A.** Vspomogatel'nye shkoly dlya otstal'ny'x y' maloobespechenny'x detej na Zapade / Russkaya shkola. - S-Pb.: Ty'p. Y'.N. Skorokhodova, 1900. - # 3. - s. 54-93.

Шевченко В.М. Розвиток спеціальної освіти у джерелах педагогічної тематики 1860-1923 рр. (Фонди Педагогічного музею України)

У статті нами було проаналізовано журнали педагогічної та історико-культурної тематики в часових межах від 1860 до 1923 року («Вестник воспитания», «Журнал Министерства народного просвещения», «Народное образование», «Образование», «Путь просвещения», «Русская школа», «Педагогический сборник», «Педагогический листок (для родителей и воспитателей)») щодо виявлення матеріалів про навчання та виховання дітей з особливими потребами. Встановлено, що в означений період головна увага у вітчизняній та закордонній педагогічній періодиці надавалася питанням навчання та виховання (використовуються терміни того часу) глухонімих, сліпих, сліпоглухонімих, ненормальних, подолання заїкання, а також психологічним особливостям таких дітей. Крім цього, розглядалися й інші важливі питання та проблеми навчання і виховання дітей з особливими потребами, а саме: мережа і діяльність навчальних закладів для глухонімих, сліпих та ненормальних; підготовка педагогічних кадрів для цієї категорії дітей, також і серед сліпих; діяльність губернських земств з народної освіти; розумово відсталі та догляд за ними в перші роки життя; причини розумової недостатності у дітей; методи викладання в Національному інституті для сліпих в Парижі; досвід виховання ненормальних дітей; що зроблено для полегшення життя сліпих; як сліпі читають, пишуть та друкують книги, а також інші питання та проблеми. В матеріалах також даються практичні поради.

Ключові слова: спеціальна освіта, діти з особливими потребами, стародруки, рідкісні видання, Російська імперія.

Шевченко В.Н. Развитие специального образования в источниках педагогической тематики 1860-1923 гг. (Фонды Педагогического музея Украины)

В статье нами были проанализированы журналы педагогической и историко-культурной тематики во временных рамках от 1860 до 1923 года («Вестник воспитания», «Журнал Министерства народного просвещения», «Народное образование», «Образование», «Путь просвещения», «Русская школа», «Педагогический сборник», «Педагогический листок (для родителей и воспитателей)») по выявлению материалов об обучении и воспитании детей с особыми потребностями. Установлено, что в указанный период главное внимание в отечественной и зарубежной педагогической периодике предоставлялась вопросам обучения и воспитания (используются термины того времени) глухонемых, слепых, слепоглухонемых, ненормальных, преодолению заикания, а также психологическим особенностям таких детей. Кроме этого, рассматривались и другие важные вопросы и проблемы обучения и воспитания детей с особыми потребностями, а именно: сеть и деятельность учебных заведений для глухонемых, слепых и ненормальных; подготовка педагогических кадров для этой категории детей, также и среди слепых; деятельность губернских земств по народному образованию; умственно отсталые и уход за ними в первые годы жизни; причины умственной недостаточности у детей; методы преподавания в Национальном институте для слепых в Париже; опыт воспитания ненормальных детей; что сделано для облегчения жизни слепых; как слепые читают, пишут и печатают книги, а также другие вопросы и проблемы. В материалах также даются практические советы.

Ключевые слова: высшее образование, дети с особыми потребностями, рукописи, редкие издания, Российская

имперія.

Shevchenko V.N. The development of special education in the sources of educational topics 1860-1923 years (Funds Pedagogical Museum of Ukraine)

In this paper, we have analyzed logs educational, historical and cultural topics in the time between 1860 to 1923 years to identify materials for training and education of children with special needs. Found that in the set period the focus of domestic and foreign periodicals teaching given to training and education (the terms of the time) deaf, blind, deaf-blind, abnormal, overcome stuttering, and psychological features of children. Also discussed are other important issues and challenges of training and education of children with special needs, such as: network activity and schools for the deaf, blind and abnormal; training of teachers for these children, and also among the blind; activity Provincial Board of Public Education; mentally retarded and care for them in the first years of life; causes of mental deficiency in children; teaching methods at the National Institute for the Blind in Paris; experience abnormal upbringing of children; What has been done to make life easier for the blind; as the blind read, write and print books, as well as other issues and problems. In materials also given practical advice.

Keywords: special education, children with special needs, manuscripts, rare books, Russian Empire.

Стаття надійшла до редакції 22.10.2014 р.

Статтю прийнято до друку 28.10.2014 р.

Рецензент: д. п. н., проф. Кульбіда С.В.

УДК: 159.9:376.36

ДО ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ГОТОВНОСТІ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ У ШКОЛІ

Шеремет М.К.

доктор педагогічних наук, професор

У вітчизняних психолого-педагогічних джерелах однією з провідних проблем підготовки до навчання у школі є формування мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку, зокрема дітей з психофізичними порушеннями. Аналіз наукових досліджень свідчить про зростання за останні десятиріччя інтересу вітчизняних та зарубіжних учених як до проблеми підготовки дітей до школи так і до питань формування мовленнєвої готовності дітей дошкільного віку, що забезпечує не лише соціальну адаптацію, але й виступає основним інструментом засвоєння шкільних знань. Про це свідчать праці Л.Артемової, А.Богуш, М.Вашуленко, Л.Калмикової, О.Кононко та ін. Дослідження ведуться у контексті теорії і методики гуманістичної парадигми особистісно орієнтованого навчання і виховання дошкільників, ставлення до дитини як до найвищої цінності, активного суб'єкта, а також урахування значення мовленнєвої підготовки дітей дошкільного віку в цілому.

Об'єктом дослідження корекційної педагогіки виступає дитина з порушеннями розвитку, яка вивчається в системі психолого-педагогічних факторів, що характеризуються різними формами розвивально-освітніх взаємодій. Предметом досліджень є визначення та вивчення закономірностей відповідних порушень розвитку дитини, їх механізмів та умов психічного розвитку такої дитини і процесів діагностики, корекції та реабілітації.

Теоретичний підхід до досліджуваної проблеми ґрунтується на уявленнях про закономірності мовленнєвого розвитку дітей, які були сформульовані в роботах В.Бельтюкова, А.Богуш, Л.Виготського, Д.Ельконіна, О.Лурія, Ф.Сохіна, О.Ушакової, М.Шеремет та ін. На їх думку, природа формування мовлення полягає в тому, що по-перше, мовлення дитини розвивається внаслідок сприймання мовлення дорослих і власної мовної активності; по-друге, орієнтування дитини в мовних явищах створює умови для самостійного розвитку мовлення і, нарешті, провідним завданням під час розвитку мовлення дітей є формування у них мовних узагальнень і елементарного усвідомлення явищ мови і мовлення.

Відомо, що спілкування, а, значить, і мовлення людини виникають при наявності певних біологічних і соціальних передумов (В.Бельтюков, А.Богуш, Л.Виготський, О.Леонтьєв, Є.Соботович, В.Тарасун, А.Шахнарович, М.Шеремет та інші). Однією з таких біологічних передумов є сформованість органів мовлення, що продукують звуки (А.Гвоздев, Є.Трифонов, О.Ушакова та ін.). Дитина повинна навчитися відтворювати за допомогою органів артикуляції різні одиниці усного мовлення: фонем, склади, фонетичні слова (угруповання складів під одним наголосом), мовленнєвий такт (об'єднання слів за допомогою обмежувальних пауз) і фонетичні фрази (об'єднані єдністю інтонації такти).

Психолого-педагогічні дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців, переважно ХХ століття, свідчать, що розробка теорії мовленнєвої діяльності здійснюється на лінгвістичних (А.Богуш, Н.Гуткіна, М.Жинкін, Ф.де Сосюр, Л.Щерба), психологічних (Л.Божович, Л.Венгер, Л.Виготський, В.Мухіна, Ж.Піаже, Є.Проскура, Д.Ельконін, Е.Еріксон, О.Ладівір, Дж.Чейпі) й психолінгвістичних (І.Зимня, О.Леонтьєв) засадах, трактується як сума окремих актів говоріння й розуміння, один із видів пізнавальної діяльності як цілком самостійна діяльність. Все більший вплив на методику логопедичної роботи виявляє психолінгвістика як галузь науки, яка розвивається на стику